

DE ECCLESIIS PICTIS

UDK 904:726.1(497.13)»65«
Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper
Primitljeno: 8. I. 1992.
Received:

Frane Buškariol

U ovom radu objavljeni su ulomci kamene plastike, pohranjeni u Arheološkom muzeju u Splitu, nađeni prilikom istraživanja na lokalitetu »oslikanih crkava« u Splitu. Riječ je o kasnoantičkom, odnosno ranokršćanskom i ranosrednjovjekovnom materijalu. Njihovom analizom i povezivanjem sa srodnim primjercima taj materijal smješta se u određeniji prostorni i vremenski kontekst. Na taj način pojašnjava se problematika ranokršćanskih crkava, te njihova kontinuiteta u ranom srednjem vijeku, na tom još uvijek nepotpuno istraženom lokalitetu.

Jedan od značajnijih lokaliteta srednjovjekovnog razdoblja na području izvan grada Splita jest mjesto na kojem se smješta tzv. crkva sv. Andrije.¹ Prostor smještaja tog arheološkog lokaliteta nalazi se u neposrednoj blizini raskrižja Bihačke ulice, Balkanske ulice i Ulice žrtava fašizma. Lokalitet se nalazi u neposrednoj blizini zgrade neoklasicističkih graditeljskih obilježja, građene za potrebe shraništa tadašnjeg gradskog vodovoda. Lokalitetu je sa zapadne strane postavljena umjetna granica koju čini željeznička pruga Split-Knin, koja je na tom položaju postavljena na prijelazu iz treće u četvrtu četvrtinu devetnaestog stoljeća. Osamdesetih godina ovog stoljeća ta je pruga bila položajno ukopana.

Prema slučajnim nalazima arheološkog karaktera, lokalitet se pruža i k jugu, prema Ulici narodnih žrtava, ali stere se i prema zapadu k vili Bulat u Bihačkoj ulici.²

Poseban značaj lokalitetu daje nekolicina različitih sadržajnih arheoloških razina. Zahvaljujući znanstvenim dilemama, na ovaj je prostor moguće smještati i naselje, starije od trenutka gradnje i iskorištavanja Dioklecijanove palače, s pripadnim sadržajima i grobljima.³ Slično se nastavlja i u ranokršćansko vrijeme kad uz postojeće stambene sadržaje na ovom mjestu nastaje i crkveno središte, neposredno izvan Palače.⁴

Nedovoljna istraženost ne omogućuje pretjerano precizne spoznaje o tom prostoru u ranosrednjovjekovnom razdoblju. Njegova, jasno uočljiva važnost tijekom druge polovice dvanaestog stoljeća, uz obradu pripadnih arheoloških nalaza, stvara potrebu za revizijama spoznaja o tom prostoru. To bi se moglo uklopiti u buduća arheološka istraživanja radi konzervacije i prezentacije toga lokaliteta.⁵

Ako izuzmemo vijesti o arheološkim nalazima antičkog karaktera (gdje se lokalitet obrađuje kao dio Manuša, najbliže pripadne makrotopografske cjeline)⁶,

prvi su nalazi sakralnog karaktera spoznaje o navodnoj crkvi sv. Kasijana, te spoznaje o »oslikanim crkvama.«

Sv. Kasijan je zabilježen na temelju pučke predaje, a potrebno je istaknuti da se za njegovom navodnom crkvom arheološkim metodama nije ni tragalo. Hipotezi o titularu crkve ispod vile Bulat potrebno je suprotstaviti podatke koji potječu iz kalendara svetaca splitske nadbiskupije i zapise postrenesansnih vizitacija splitskih nadbiskupa. Na temelju tih podataka smije se zaključiti da sv. Kasijan nije zabilježen kao svetac koncem trinaestog stoljeća na području splitske nadbiskupije. Međutim, njemu posvećena crkva je već 1682. g. ruševna. Potrebno je naglasiti da je moguće zbog takvih podataka postavljati više različitih hipoteza, ali se sve zadržavaju u sferi hipotetičnosti.⁷

»Oslikane crkve« iz znanstvenog je zaborava istrkao J. Marasović,⁸ izvjestitelj o arheološkim nalazima na tom mjestu. Podatke o vrsti nalaza nešto je produbio G. Novak,⁹ da bi potom lokalitet zakonski bio zaštićen.¹⁰ Rastom splitskog gradskog tkiva lokalitet dolazi blizu rubnog dijela pješačke gradske zone, te se iz dana u dan sve više nameće urbanistički koncept uređenja. Polovicom osamdesetih godina javlja se neka vrsta sinteze dotadašnjih radova,¹¹ a ubrzo potom i rad inventurno-polemičnog karaktera.¹² Zapostavljenost ranosrednjovjekovnih nalaza u tim radovima uvjetuje potrebu novih analiza.

Tri su spoznajne razine o tom prostoru. Na prvom su mjestu podaci arhivskog karaktera značajni za ubiciranje, i za imenovanje lokaliteta. Potom slijede arheološki i arhivski podaci o arhitektonskim ostacima. Potom slijede podaci o smještaju i interpretaciji arheoloških nalaza u odgovarajuće znanstveno mjesto. Sabiranje sve tri razine podataka omogućuje postavljanje znanstvenih stavova. To bi trebalo omogućiti sutrašnje konzervatorske analize i pomoći pri stvaranju novih znanstvenih spoznaja. Smije se tvrditi kako takav proces postaje nužan i sa strane smještaja u kontekst nacionalne povijesti i sa strane urbanističkih stremljenja grada koji to želi biti u pravom smislu riječi. Naš primjer »oslikanih crkava« postaje egzaktan primjer posjedovanja vlastite kulturne baštine.

Podaci arhivskog karaktera vezani sadržajno na naš lokalitet, kreću se u rasponu od nekoliko ključnih točaka:

1. radi se o mjestu izvan Palače i srednjovjekovnog grada, koji je po kvaliteti sadržaja nedjeljiv od sadržaja Grada i Palače,
2. toponim našeg lokaliteta potekao je iz pripadnog sanktorema, koji s vremenom postaje toliko poznat da daje ime svemu prostoru,
3. sanktorem u žarištu našeg zanimanja je »sv. Andrija«. Uz crkvu toga sanktorema, smješten je i objekt imena »sv. Ivan«, a oba zajedno tvore arhitektonski kompleks »oslikanih crkava«,
4. u crkvi sv. Andrije se 1185. g. održava crkveni sabor splitske nadbiskupije,
5. naša crkva sv. Andrije ne smije se brkati s istoimenom i istovremenom crkvom unutar srednjovjekovnoga Grada.

Pojedinačnim navođenjem iznesenih podataka, s obzirom na učestalost ponavljanja u različitim arhivskim spomenima, kao prvo stječemo spoznaju da unutar Grada postoji crkva sv. Andrije »in fenestris«,¹⁴ položajno već identificirana, te da postoji crkva sv. Andrije izvan Grada, uz položaje Lovret i Campanana.¹⁵ Crkva sv. Ivana je bila naslonjena na ovu izvangradsku crkvu sv. Andrije.¹⁶ O odnosima

sanktorema sv. Andrija–sv. Ivan.–sv. Bartul već je jednom bilo govora,¹⁷ tako da se ne bi smjelo govoriti o crkvi sv. Bartula kroz srednjovjekovno razdoblje našega prostora.¹⁸

Po mnogobrojnim dokumentima crkva je najpoznatija kao mjesto održavanja crkvenog sabora 1185 g.¹⁹ Na tom saboru razgraničene su župe i nadležne biskupije, a njihovu dogovorenu prostornost i omeđenost svojim su potpisom ovjerile značajnije hrvatske crkvene ličnosti.

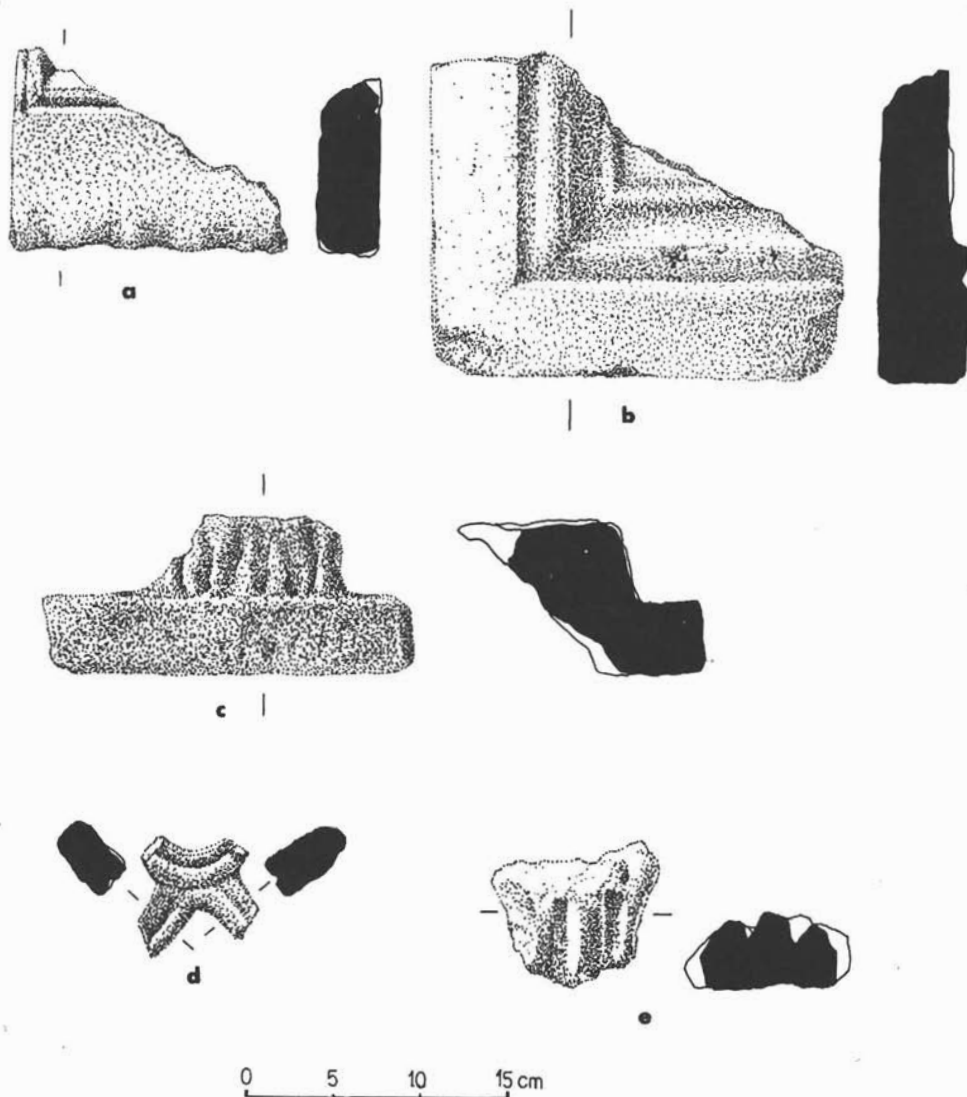
Od pokretnih arheoloških nalaza, posebno nam je zanimljiv numizmatički materijal, točnije tri novčića venecijanskog dužda Orija Malipiera (1178–1192 g.) zbog činjenice da su istovremeni održavanju sabora.

Razni drugi arheološki nalazi poput nožića, kresiva, pršljena i vretena nisu u znatnijoj mjeri databilni zbog nedostatka podataka o okolnostima nalaza. Izuzetak je, možda, običan brončani prsten, nađen prilikom istraživačkih radova 1957. g. u grobu suhozidne zidane konstrukcije, koji se na temelju analogija s grobnom konstrukcijom možda smije datirati u vrijeme 15. st.

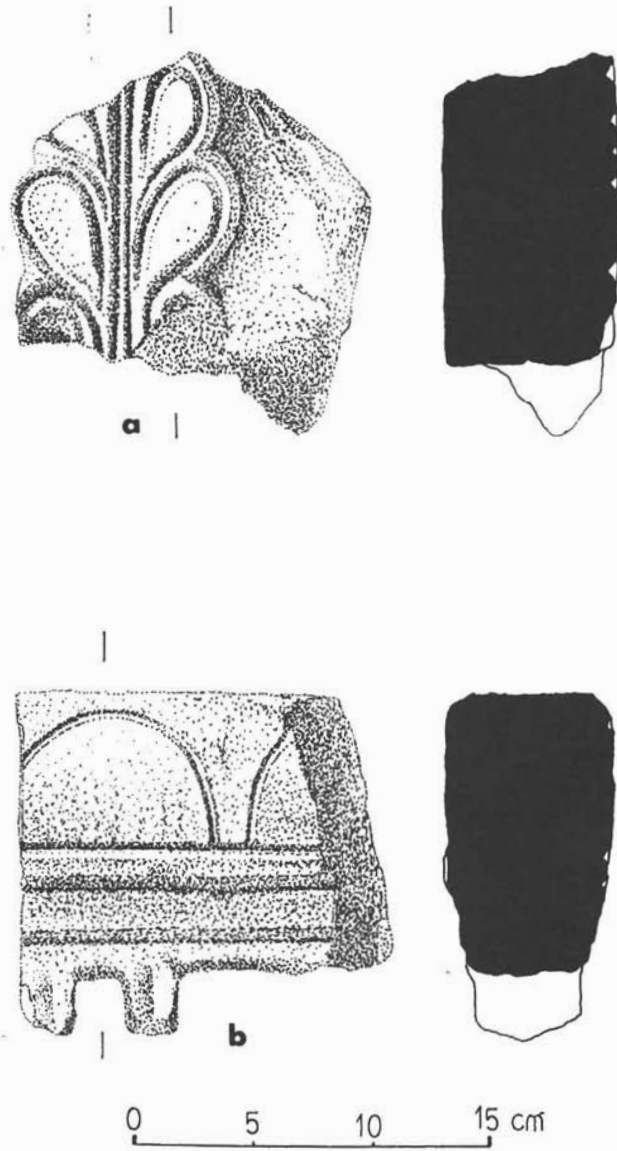
Izuzetak je i nekoliko primjeraka kamene skulpture, o kojima će biti riječ. Oni pripadaju raznim arhitektonskim fazama. Uočava se njihova različitost u konceptu izrade i u načinu ukrašavanja. Neki bi se komadi mogli interpretirati kao preostaci ranokršćanskoga vremena, te datirati zajedno s mozaičnim podovima s geometrijskim polikromnim mozaicima. Ostali su, pretežno, po karakteru, ranosrednjovjekovni, tako da se prije daljnjih analiza i atribucija, nameće izrada odgovarajućeg kataloga.

KATALOG:

1. Ulomak kamene ploče s dijelovima profilacije, možda komad pluteja. Obradenost samo s jedne strane i široko zaobljeni bridovi upućuju na smještaj ploče u prostoru bez pripadnog okvira, barem prema uglačanosti kamena. Vel. 13,7 x 16,2 x 3,6 cm, ulomak je načinjen od sitnozrnatog bijelog vapnenca. Inventarni broj kataloga S AMS 165. Sl. 1,a.
2. Ulomak kamene ploče pluteja, s trostrukom ugaonom profilacijom samo na prednjoj strani. Vel. 24 x 18,6 x 5,2 cm. Ulomak je načinjen od sitnozrnatog bijelog vapnenca. Inv. br. kat. S AMS 164. Sl. 1,b.
3. Ulomak kamene stepenaste profilacije, najvjerojatnije dio nekog većeg ukrasoarhitektonskog sklopa. Zaobljeni žlijebovi možda upućuju na prirodne tokove otjecanja vodene mase, te su znak smještaja ulomka. Vel. 21 x 9,3 x 4,4 cm, ulomak je izrađen od sitnozrnatog sivog vapnenca. Inv. br. kat. S AMS 166. Sl. 1,c.
4. Ulomak prutasto oblikovanih dijelova kamene tranzene, oblikovanih poput ribljih ljusaka. Dvoprutastim konceptom je ukrašen samo s jedne strane. Vel. 8,1 x 7,5 x 2,5 cm. Ulomak je izrađen od sivog sitnozrnatog vapnenca. Inv. br. kat. S AMS 167. Sl. 1,d.
5. Ulomak kamene profilacije trorebrasta oblika. Pripada nekakvoj neodredivoj skulpturi. Možda je dio kapitela. Vel. 9,6 x 7,5 x 4,5 cm. Ulomak je načinjen od sivog sitnozrnatog vapnenca. Inv. br. kat. S AMS 168. Sl. 1,e.
6. Ulomak kamene ploče pluteja s dijelom prikaza palmete u reljefu. Vel. 14,7 x 13,8 x 7,5 cm. Ulomak je načinjen od bijelog sitnozrnatog vapnenca. Inv. br. kat. S AMS 169. Sl. 2,a.
7. Ulomak kamene ploče s profilacijom, ostacima rebrastih apliciranih krakova i dijelom okviru obruba u obliku grede s polukružnim urezanim običnim ukrasima. Način obrade upućuje na koncept izrade dvostranooblikovane ploče, od kojih je samo jedna strana bila ukrašena. Vel. 15,3 x 16 x 8,2 cm. Ulomak je načinjen od sivog sitnozrnatog vapnenca. Nije isključeno da se radi o dijelu ukrašene tranzene. Inv. br. kat. S AMS 170. Sl. 2,b.

Sl. 1. S 165, S 164, S 166, S 167, S 168 – sve iz Splita. Sv. Andrija (legenda odnosna na predmete slijeva nadesno, potom od gore nadolje). – S 165, S 164, S 166, S 167, S 168 – tous de Split. Saint-André (Sv. Andrija) (Légende des objets de gauche à droite, et de haut en bas)

Sl. 2. S 169, S 170. Sv. Andrija, Split. – S 169, S 170, *Saint-André, Split*

8. Ulomak kamene grede s rubnom dekoracijom niza kuka u položaju skoka slijeva nadesno, od kojih su samo 2 komada dijelom sačuvana. Na izbačenom dijelu jednostavne profilacije nalaze se ostaci natpisa: »...R.ES...«. Slova su visoka 4,2 cm. Vel. 12 x 14,7 x 8,7 cm, ulomak je načinjen od bijelog sitnozrnatog vapnenca. Inv. br. kat. S AMS 171. Sl. 3,a.

9. Ulomak kamene grede s rubnom dekoracijom niza kuka u položaju skoka slijeva nadesno, od kojih su 4 komada sačuvana. S gornje strane urezana u gredu je radionička sigla, vjerojatno grčko slovo »m«, visoka po središnjem dijelu 5,8 cm, a široka 7,1 cm. Vel. 25,8 x 13,8 x 10,3 cm. Ulomak je izrađen od bijelog sitnozrnatog vapnenca. Inv. br. kat. S 172 sl. 3,b.

10. Odbitak dijela kamene skulpture s profiliranim ukrasom. Ulomak sadržava ostatke trostruke profilacije okvira i dijelove troprutog pletera. Ima i ostataka žbuke od sekundarne upotrebe. Vel. 7,2 x 7,5 x 3,3 cm. Ulomak je izrađen od sivkastog sitnozrnatog vapnenca. Inv. br. kat. S AMS 174. sl. 4,a.

11. Odbitak dijela kamene skulpture. Ulomak sadržava ostatke troprutog pletera (tri petlje). Vel. 12 x 8,7 x 2,1 cm, ulomak je izrađen od sivkastog sitnozrnatog vapnenca. Inv. br. kat. S 173. Sl. 4,b.

12. Ulomak trodimenzionalno obrađenog ulomka skulpture s motivom kuka. Ulomak po sebi ima više namjerno izvedenih rupica. Možda je rubni dio konstrukcije pluteja ili je možda dio ograde. Vel. 8,1 x 7,8 x 3,9 cm, ulomak je načinjen od sivkastog sitnozrnatog vapnenca. Inv. br. kat. S AMS 175, Sl. 4,c.

13. Ulomak ruba ploče pluteja s prikazom kuka u položaju skoka slijeva nadesno. Samo jedna kuka je dijelom sačuvana. Vel. 8,7 x 8,1 x 3,9 cm. Ulomak je izrađen od sivkastog sitnozrnatog vapnenca. Inv. br. kat. S AMS 176, Sl. 4,d.

14. Ulomak ruba ploče pluteja od kamena. Ulomak ima jednostavnu profilaciju izbačenog središnjeg dijela i rub ukrašen motivom dvostrano obrađenog niza kuka međusobno odvojenih perforacijom. Prema načinu izrade smije se tvrditi da je niz (a i ulomak) izvorno bio postavljen u smjeru skoka sdesna nalijevo. Sačuvani su ostaci tri kuke. Dijagonalna vel. 33 x 13,5 x 8,4 cm. Ulomak je izrađen od bijelog sitnozrnatog vapnenca. Inv. br. kat. S AMS 177. Sl. 4,e.

Konfrontirajući kataloške opise ulomaka s postojećim sustavom spoznaja moguće je uočiti:

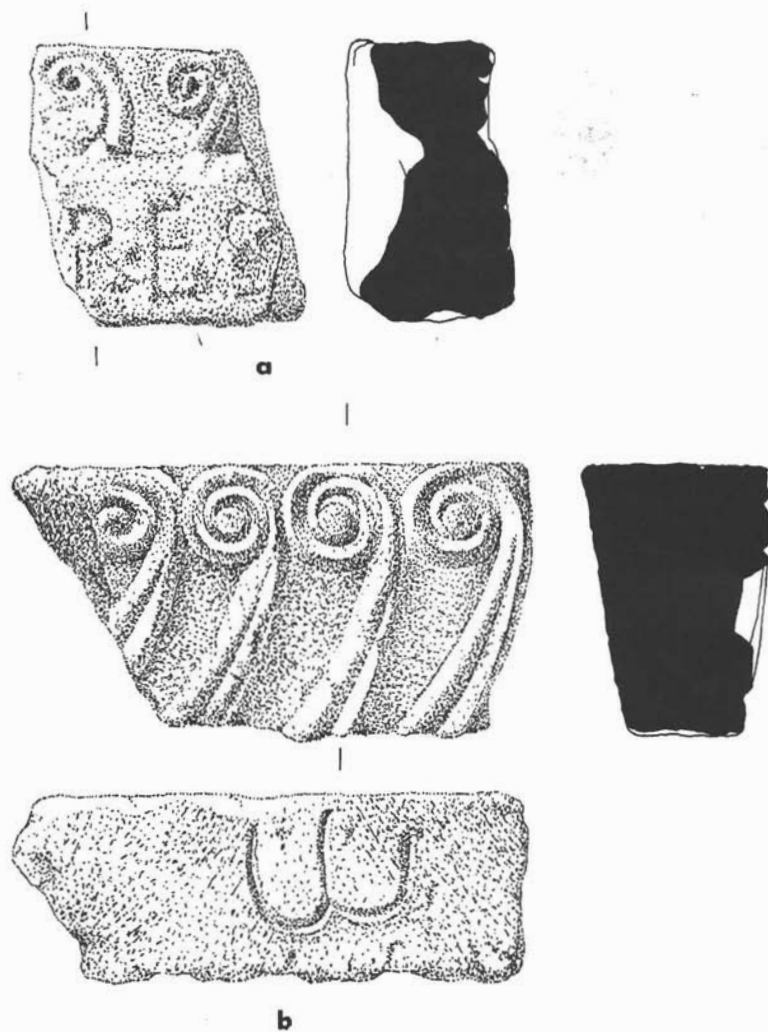
postoji grupa nalaza ranokršćanskog karaktera koja čini ukrasnu cjelinu podovima od mozaika, potom postoji grupa nalaza ranosrednjovjekovne starosti, gdje nije moguće raditi opsežnije distinkcije po fazama, te postoji manja grupa nalaza kod kojih nije moguće sa sigurnošću odrediti vremenske i stilske atribucije.

Podaci o okolnostima nalaza trajno su nam nedostupni, ali, kako se čini, ne bi nam puno ni pomogli, jer su svi komadi nađeni u sklopu kasnije grobljanske arhitekture, izvan izvornih položaja, kao obična kamena građa.

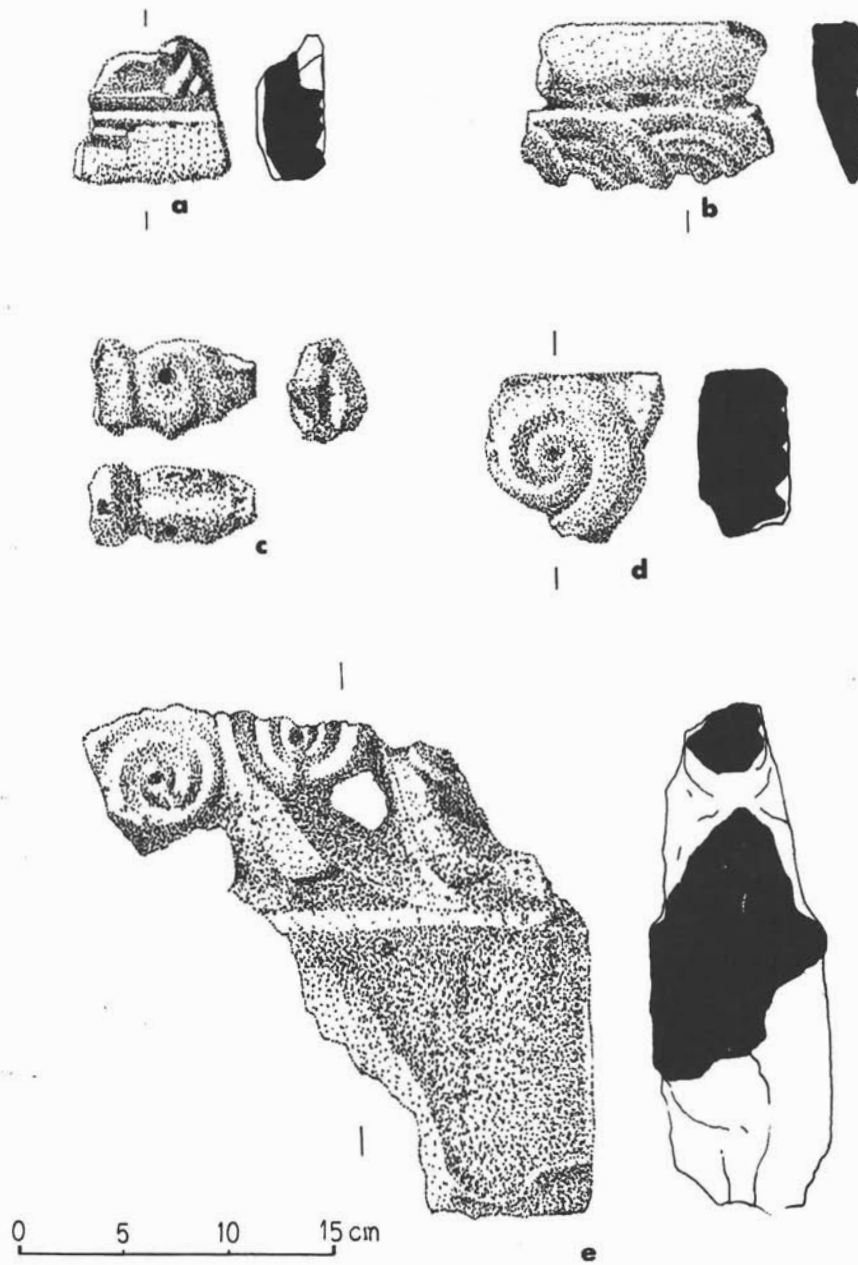
Ranokršćanskog karaktera su: ulomak profilirane plutejne ploče (kat. br. 1), ulomak druge profilirane plutejne ploče (kat. br. 2), te dijelovi tranzene (kat. br. 4 i 7). Svi su ulomci, možda to treba istaknuti, izrađeni od bijelog sitnozrnatog vapnenca.

Splitska tranzena ima vrlo bliske analogije u tranzeni iz hrama Fortune Virile u Rimu,²¹ tako i u oblikovanju profilacije, tako i u konceptu prostorne organizacije dijelova tranzene u obliku ribljih ljustaka. Dvoprutasto dubljenje dijelova tranzene ima čisto ukrasni karakter. Blizak je i načinu ukrašavanja tranzene iz Trajanove tržnice u Rimu,²² s pomoću plitkog urezivanja za oblik blizak ribljoj ljustici. Splitsku tranzenu ne smije se brkati s drugim tranzenama, kod kojih je taj motiv drugačije izveden.²³ Uvriježene spoznaje i nedovoljan broj analognih primjeraka ne omogućuje drugačiju dataciju od one u okvirima ranokršćanskog vremena (4.–6. st. n. e.).

Ranosrednjovjekovnog karaktera su: ulomak pluteja s prikazom palmete (kat. br. 6), ulomak profilirane grede s ostacima natpisa (kat. br. 8), ulomci pluteja (kat.

Sl. 3. S 171, S 172. Sv. Andrija, Split. – S 171, S 172, Saint-André, Split

Sl. 4. S 174, S 173, S 175, S 176, S 177. Sv. Andrija, Split. – S 174, S 173, S 175, S 176, S 177,
Saint André, Split

br. 13 i 14), ulomak skulpture (kat. br. 12), odbici profilacije s ostacima troprutog pletera (kat. br. 10 i 11), te greda sa siglom (kat. br. 9).

Odbici s ostacima troprutog pletera premalo su sačuvani za ozbiljnije analize. Mada se na izvjestan način mogu povezivati npr. s ugaonim dijelom ulomka iz splitskog muzeja,²⁴ s komadom iz Trogira²⁵, ili pak prema načinu obrade s ulomkom iz Lužina u Stonu,²⁶ veličina odbitaka nije dovoljna za ozbiljniji pristup rješavanju problema analogija. Ulomak s palmetom pokazuje sličnost s palmetom na ulomku iz splitskog muzeja²⁷ i s palmetom na ploči pluteja s Mihovilove širine.²⁸ Nedovoljna sačuvanost ne upućuje na sigurnije stilske i vremenske atribuiranje.

Ulomci s motivom tzv. »kuka« znaju biti analogni primjercima iz Bola,²⁹ ulomcima iz splitskog muzeja,³⁰ a neke se analogije čak smiju tražiti i izvan dalmatinskih krajeva.³¹ Posebno može biti zanimljiv znak uklesan izvan mjesta uobičajenih za postavljanje ukrasa i natpisa, vjerojatno oznaka klesara, te ulomak koji posjeduje ostatke natpisa koji se možda smije čitati »... in honoRE Sancti...«.

Navedena argumentacija omogućuje samo uobičajenu okvirnu dataciju u vrijeme 9–11. st.

Profilirani ulomci (kat. br. 3 i 5) pripadaju grupi kod kojih niti atribucija nije sigurna, a kamoli datiranje.

Povezivanje arhivskih vijesti i analize nalaza omogućuju određene zaključke:

Na temeljima antičkog naselja nastaje ranokršćanski urbanistički uređen prostor, iz vremena nakon javne upotrebe Palače, a u kontekstu sklopa nastaju i crkve, čiji je pod mozaičan, a zidovi urešeni raznobojnim kamenim materijalom.³² Dio namještaja je, kako se čini, bio izrađen u nekoj luksuznoj varijanti, te je dijelom sačuvan u obliku obične kamene građe kasnosrednjovjekovnih grobova. Bez obzira na relativnu prostornu blizinu, te dvije crkve se ne smije proglasiti arhitektonskim tipom tzv. »basilice geminate«,³³ dok god nova istraživanja ne donesu dodatne spoznaje. Na temelju dostupnih rezultata istraživanja ostaje nejasan način srednjovjekovne arhitektonske kontrakcije središnjeg oblika. Uvjerljivom se čini teza o isključivo parcijalnoj adaptaciji prostora u vrijeme ranog srednjeg vijeka. To se očituje u oblicima kamenog namještaja, a i podrazumijeva da drugih adaptacija u vrijeme od kasne antike do razvijenog srednjeg vijeka nije ni bilo.

Nastanak kasnosrednjovjekovnih grobova nad pločnikom i mozaikom iz prijašnjih epoha podrazumijeva arhitektonsko negiranje nekadašnjih sadržaja. To se vremenski smije povezivati sa slijedom događanja tijekom 12. i 13. stoljeća, kada prodori s Istoka počinju i na ovoj teritoriji. Sabor, održan u ovoj crkvi, treba smjestiti u vremenski kontekst kad još ne opada arhitektonska (i gospodarska) osebnost izvornih oblika. A vrijeme propadanja ovdje obrađivane crkve ionako izlazi iz predmeta ovoga rada.

Crteže nalaza u ovom radu načinio je Srećko Žitnik. Još jednom mu zahvaljujem.

¹ T. Marasović, Fouilles de la basilique paleochrétienne de Saint-André à Split, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* (dalje: *VAHD*), 77, Split 1984, 255. i d.

² F. Buškariol, Prilozi arheološkoj topografiji Manuša, *Kulturna baština*, 15, Split 1984, 75.

³ L. Jelić, Crtice o najstarijoj povijesti Spljeta, *Viestnik hrvatskoga arheološkog društva*, n. s., sv. 2, Zagreb 1896–1897, 35. i d.

⁴ T. Marasović, cit. dj. (1).

⁵ Takva sudbina je namijenjena lokalitetu na temelju važećih planova, cfr. T. Marasović–F. Oreb, Obrada graditeljskog nasljeđa u okviru projekta »Splitski poluotok«, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 2–3, Zagreb 1976–1977, 89.

⁶ L. Jelić, cit. dj. (3).

⁷ F. Buškariol, cit. dj. (2).

⁸ J. Marasović, Doprinos Urbanističkog biroa proučavanju i zaštiti graditeljskog nasljeđa u Dalmaciji, *URBS*, 11, Split 1959, 59.

⁹ G. Novak, Povijest Splita, I, Split, 1957, 39.

¹⁰ T. Marasović–F. Oreb, cit. dj. (5).

¹¹ T. Marasović, cit. dj. (2).

¹² F. Buškariol, cit. dj. (2).

¹³ F. Buškariol, Marginalia uz crkvu sv. Andrije u Splitu, *Kulturna baština*, 17, Split 1987, bilj. 15–68.

¹⁴ T. Smičiklas, CD, IV, Zagreb 1906, 428, br. 372; T. Smičiklas, CD, VI, Zagreb 1908, 677, br. 569.

¹⁵ Kaptolski arhiv u Splitu (dalje: KAS), 192, f 4r; T. Smičiklas, CD, II, Zagreb 1904, 33, br. 33.

¹⁶ KAS, 26.

¹⁷ F. Buškariol, cit. dj. (13), 37–38, 42.

¹⁸ Isto.

¹⁹ T. Smičiklas, CD, II, Zagreb 1904, 11, br. 7.

²⁰ F. Buškariol, cit. dj. (13), 36, br. 2–4.

²¹ A. M. Vaccaro, Le diocesi di Roma, Corpus della scultura e architecture medioevale (dalje: CSA), VII/2, Spoleto 1974, T. XXI.

²² L. P. Ermini, La diocesi di Roma, CSA, VII, Spoleto 1974, T. XXXIX, 99.

²³ E. Marin, Starokršćanska oltarna pregrada na Mirju nedaleko od Postira, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 21, Split 1980, 87. Tranzena iz Mirja ima taj motiv izveden u pozitivu, za razliku od splitske tranzene, koja to ima načinjeno u negativu.

²⁴ Ž. Rapanić, Kamena plastika ranog srednjeg vijeka u Arheološkom muzeju u Splitu, *VAHD*, 60, 117–118, br. 24 i 120, sl. 28.

²⁵ M. Ivanišević, Neobjelodanjeni ranosrednjovjekovni latinski natpisi iz Trogira, *Starohrvatska prosvjeta*, 11, Split 1981, T. II, 1–2.

²⁶ A. Dračevac, Novi arheološki nalazi kod crkve Gospe od Lužina u Stonu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 18, Split, 1970, sl. na str. 35.

²⁷ D. Jelovina, Djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika od 1968. do 1980. god., *SHP*, 11, Split 1981, sl. 17, između str. 246 i 247.

²⁸ Ž. Rapanić, cit. dj. (24), 104, sl. 5.

²⁹ N. Jakšić, Predromanički reljef sa spomenom blaženog Teodora u Bolu na Braču, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 25, Split 1985, 51. To se odnosi na splitske komade kat. br. 13 i 14. Za isto vidi i: D. Vrsalović, Prinosi istraživanju srednjovjekovnih spomenika u Bolu na otoku Braču, *SHP*, 7, Split 1960, 216.

³⁰ Ž. Rapanić, cit. dj. (24), 114, sl. 18 i 121, 29.

³¹ Npr. na korniju iz Cività Castellana, cfr.: J. R. Serra, La Diocesi dell'alto Lazio, CSA, VIII, Spoleto 1974, T. XXXIX.

³² F. Buškariol, cit. dj. (13), 37.

³³ T. Marasović–F. Oreb, cit. dj. (5).

Résumé

DE ECCLESIIS PICTIS

Hors des murs du palais de Dioclétien, sur la route en direction de Salone, près du bâtiment du vieil aqueduc, ont été découverts lors des fouilles archéologiques des années cinquante, des vestiges de deux églises paléochrétiennes dont la continuité, selon le matériel archéologique, peut être suivie également au moyen âge. Elles ont été identifiées d'après des sources écrites médiévales et ultérieures, telles que l'église Sainte-André (sv. Andrija) et les »basiliques ornées de peintures«, qui sont mentionnées sur ce site. Vu qu'à côté du titulaire saint André, saint Barthélémy apparaît également dans certaines sources pour la même église, le point de vue que l'église avait ces deux titulaires¹ est apparue dans les ouvrages spécialisés. Cependant, une lecture attentive des sources permet de conclure qu'au moyen âge l'église n'était consacrée qu'à saint André. Il a déjà été écrit ailleurs à ce propos, lorsque l'autre église a aussi été identifiée, et ce comme église Saint-Jean (sv. Ivan)².

Une analyse détaillée de l'architecture et une interprétation des édifices découverts, ainsi qu'une description des petites trouvailles ont été faites dans le cadre des travaux précités. Parmi ces découvertes, nous pouvons distinguer trois monnaies du doge Origo Malipiero de Venise (1178-1192), qui représentent un argument supplémentaire à la nouvelle de la Chronique de l'archidiacre Thomas sur l'assemblée du concile tenu en 1185 à l'église Saint-André.

Nous publions à cet endroit les matériaux de pierre qui n'ont pas été traités jusqu'à présent, et qui sont conservés dans la collection médiévale du Musée archéologique de Split (AMS). Il s'agit de quatorze fragments de sculpture dont l'analyse explique la problématique de ces églises qui n'ont pas encore été fouillées complètement. Quatre fragments appartiennent à la phase paléo-chrétienne des églises qui, avec la mosaïque pavimentale déjà publiée, forment la partie de la décoration intérieure de l'église. Ce sont deux fragments profilés de deux plaques de chancel (cat. 1, 2), et des parties de tranzène (cat. 4, 7), qui peuvent être datées du 4e au 6e siècle. Huit fragments ont un caractère du haut moyen âge, et sont datés approximativement du 9e au 11e siècle. Ce sont: un fragment de plaque de chancel orné d'une palmette (cat. 6), un fragment de poutre profilée qui porte des vestiges d'inscription (cat. 8), des fragments de plaque de chancel (cat. 13, 14), un fragment de sculpture (cat. 12), des éclats de profilage avec des vestiges d'entrelacs en trois tresses (cat. 10, 11), et une partie de poutre avec un sigle. Des liens pourraient, peut-être, être établis entre les éclats avec les vestiges d'un triple entrelacs et la partie angulaire d'un fragment du Musée archéologique de Split²⁴, une pièce de Trogir²⁵ ou, d'après le procédé du traitement, une pièce de Lužine à Ston²⁶, mais ces éclats ne sont pas assez bien conservés pour établir des analogies plus sérieuses. La partie de la plaque de chancel ornée d'une palmette s'apparente, typologiquement, aux fragments de plaques provenant d'un site inconnu, au Musée archéologique de Split,²⁷ ainsi que la plaque de chancel découverte à Split, sur la place Mihovilova širina²⁸. Une partie de la poutre profilée ornée de crochets et portant l'inscription RE.S. que l'on pourrait lire *IN HONORE. SANCTI...*, ainsi que les autres fragments ornés de crochets seraient analogues aux exemples de Bol,²⁹ aux fragments du Musée archéologique de Split³⁰ et des analogies pourraient être recherchées éga-

lement en dehors de la Dalmatie.³¹ Le sigle est particulièrement intéressant, c'est probablement le signe du tailleur de pierre.

Les deux autres fragments (cat. 3 et 5) ne comportent pas suffisamment d'éléments pour la datation.

Sur la base des matériaux archéologiques et du nom de l'«église ornée de peintures», et qui apparaît dans les sources, nous pouvons en conclure que l'ensemble paléochrétien avec les églises ornées d'une mosaïque pavimentale et d'un revêtement mural en divers coloris,³² a été élevé sur des fondements antiques. Une partie du mobilier d'église ornée plus luxueusement a été conservée comme éléments de réemploi pour des tombeaux du bas moyen âge. Tant qu'il n'a pas été entièrement fouillé, cet intéressant ensemble architectural ne devrait pas être interprété comme «basilicae geminae»³³. Le procédé selon lequel les dimensions de l'église ont été réduites au moyen âge, n'est pas clair d'après les résultats disponibles des fouilles. La thèse d'une adaptation exclusivement partielle de l'espace à l'époque du haut moyen âge, semble convaincante. Ceci est confirmé par des vestiges du mobilier de pierre de ce temps-là, et ils permettent de conclure en même temps qu'il n'y a pas eu d'autres adaptations à partir de la basse antiquité jusqu'au moyen âge. Un lien peut être établi entre les tombeaux du bas moyen âge sur le revêtement et la mosaïque des époques antérieures et les événements qui ont eu lieu au cours des 12e et 13e siècles, lors du commencement des incursions en provenance de l'Est dans cette région.

Traduction: *Françoise Kveder*